

Tone Peršak

“Veš, poet, svoj dolg?”

Konec marca so na Bledu na 38. mednarodni konferenci Slovenskega centra Pen pripravili tudi okroglo mizo o vprašanju, kakšna prihodnost se obeta književnosti v razmerah vse zmagovitejše globalizacije. Naslov okrogle mize *Globalizacija sveta – marginalizacija literature?* je kljub vprašaju na koncu nakazoval bolj ali manj pesimistično stališče; posebej glede prihodnosti najkakovostnejše ali, recimo, elitne književnosti. Avtorji uvodnih referatov in drugi udeleženci razprave so se v glavnem strinjali, da je globalizacija kot praksa, ki jo spodbujajo zlasti ZDA, Mednarodni monetarni sklad in Svetovna trgovinska organizacija, kot novodobni način zaslužnjevanja ali nove kolonizacije, ki se ga poslužujejo svetovne vojaške in gospodarske velesile, in kot “ideologija”, ki jo je vsaj za silo mogoče opisati kot neoliberalno doktrino, katere namen je predvsem utemeljiti čim bolj neomejeno moč kapitala, neprijazna vsemu izjemnemu, posamičnemu in trajnemu, in zato tudi resnično kakovostni književnosti oziroma kateri koli umetnosti ter drugim najvišjim dosežkom kulture. Mimogrede: o tem se tudi v okviru razprav o še nedodelanem konceptu gospodarskih in socialnih reform vse pogosteje lahko prepričamo tudi v Sloveniji.

Za marsikoga je bilo mogoče presenetljivo, da so udeleženci okrogle mize na Bledu, pesniki in pisatelji iz triindvajsetih držav, govorili o nalogah in poslanstvu, ki jih imata književnost in književnik v danih okoliščinah. Slišati je bilo, denimo, kako se škotski pisatelji borijo proti izrinjanju izvirnih škotskih knjig iz škotskih knjigarn ali, po drugi strani, recimo, to, da je pesnik ali pisatelj dolžan vžtrajati na svojem položaju, izpovedovati svojo p/osebno in pripadnost ter si prizadevati za ustrezno mesto znotraj “svetovne” književnosti. Želim poudariti, da bi tak govor o književnosti ter umetnosti nasploh, torej govor o nalogah ter funkciji književnosti, pisateljev in pesnikov še

nedolgo tega marsikdo izmed nas sprejel z začudenjem in celo odporom. Saj se še spominjamo, kako odločno smo zavračali sleherni utilitarizem v zvezi z umetnostjo, in še posebej književnostjo, in kot skrajni konservativizem označevali domneve o tem, da bi književnost lahko čemur koli služila, se za kar koli zunaj same sebe zavzemala in podobno.

Seveda pa pri razpravljanju o nalogah književnosti v razmerah zmagovite globalizacije ne gre za utilitarizem v tradicionalnem pomenu besede, temveč bolj za domnevo, da sam obstoj kakovostne književnosti in pojavljanje del, ki se ne podrejajo modnim trendom in zahtevam velikih založnikov, ki terjajo zmagovite, vendar tudi kratkotrajne uspešnice (kratkotrajne zato, da jih bodo zamenjale nove enako zmagovite in kratkotrajne uspešnice), sama po sebi pomenita izpolnjevanje te naloge.

Vendar je bilo tudi v penovski razpravi poudarjeno, da globalizacije ne kaže gledati kot zgolj zlo oziroma – že spet – kot nekakšno iracionalno zlo ali zlega duha, ki zavzema Slovenijo in Evropo ali pravzaprav kar svet v celoti. Globalizacija vendarle prinaša tudi pozitivne učinke. Na našem področju, recimo, vedno več prevajanja, četudi, kot kažejo empirični podatki, prevajamo predvsem pripadniki majhnih jezikovnih skupnosti dela avtorjev iz velikih jezikovnih skupnosti za naše bralce. Vsekakor pa je res tudi to, da napredujočo globalizacijo ves čas spremlja razširjanje idej o človekovih pravicah, o enakopravnosti in vključevanju žensk v javno življenje, o verski svobodi in strpnosti ipd. V mnoge kraje na svetu globalizacija prinaša za nas v Evropi že samoumevne pridobitve civilizacije, višji življenjski standard, višjo raven zavesti o pomembnosti osnovne higijene in navsezadnje tudi vsaj osnovno raven pismenosti in pogojev za kulturni razvoj. Toda ključno vprašanje ob vsem tem je, v katero smer ti procesi vodijo dolgoročno, če bodo potekali tako, kot se trenutno zdi, oziroma katera usmeritev (doktrina) globalizacije bo naposled prevladala. Ali tista, ki naj bi izhajala iz idej, na podlagi katerih so zrasle Organizacija združenih narodov in še posebej ustanove v okviru OZN, kot so UNESCO in UNICEF in Svetovna zdravstvena organizacija ali že omenjena usmeritev, za katero se zavzemajo predvsem ZDA in pod njihovim vplivom Mednarodni monetarni sklad, Svetovna trgovinska organizacija in več ali manj povsod po svetu politične stranke z neoliberalnim političnim programom, ki se najbolj prilega idejam globalizacije in interesom mednarodnega ali nadnacionalnega kapitala. Če prva usmeritev izhaja iz prepričanja, da ima sleherni,

tudi še tako majhna jezikovna ter kulturna skupnost pravico zahtevati ohranitev svoje posebnosti in tako tudi lastnih vrednot in običajev, si druga prizadeva te razlike odpraviti ali odpraviti vsaj njihov vpliv na materialne in vse druge potrebe, kar naposled zahteva tudi spremembe vrednot, običajev oziroma navad in celo povsem vsakdanjih potreb. Za to drugo usmeritev predstavljata eno ključnih ovir zlasti jezikovna in kulturna raznolikost, ker otežujeta ali celo onemogočata neposredno komunikacijo na področju, ki je za globalizacijo in koncept sveta kot enotnega tržišča temeljnega pomena; torej na področju marketinga, reklame in ekonomske propagande.

Iz te druge usmeritve izhaja vrsta prijemov in metod manipulacije, ki se ne osredotoča samo na posameznika kot potrošnika, kot nemara včasih kdo misli, temveč tudi manipulacije s celimi družbenimi sloji in skupnostmi. Ključnega pomena so v zvezi s tem javna občila, še posebej elektronska: televizija, radio in internet, ki so po svoji naravi najprimernejša za različne oblike manipulacije ter indoktrinacije. Ni čudno, da menda največje bitke med multinacionalkami oziroma kapitalskimi aglomeracijami potekajo ravno kot spopadi za vpliv na medije in v svetu že prevladuje prepričanje, da so tako rekoč vsi pomembnejši mediji pod vplivom štirih, petih najpomembnejših aglomeracij kapitala. Prek medijev kapital vpliva na zavest prebivalstva vsega sveta, ne samo prebivalstva posamezne dežele, in skuša preoblikovati to zavest po enotnem vzrocu; vsiliti vsem isti vrednostni sistem in nas vse spremeniti v predvsem potrošnike, podvržene vplivu ekonomske propagande in marketinga ter modnih trendov. Zato da bi kapital to dosegel, nas mora odvrniti od razglabljanja o dejanskih problemih in vprašanjih, ki vedno znova mučijo človeka, še posebej kot posameznika ali kot pripadnika te ali one ožje skupnosti: od družine do naroda, verske skupnosti ali celo rase. Torej, kolikor je le mogoče, tudi od vprašanj, s katerimi se največkrat ukvarja resnična kultura oziroma umetnost.

V zameno za vse to globalizacija vsiljuje koncept množične kulture, ki ostaja na površini, odgovarja na najbolj banalna vsakdanja vprašanja in predvsem vedno znova ponuja zgolj iluzijo, in ne odgovorov; npr. iluzijo, kako ostati mlad oziroma mlada, privlačen ali privlačna, iluzijo možnosti in pravice do nenehne zabave in razvedrila, iluzijo, da je mogoče ukaniti staranje ali se vsaj izogniti njegovim posledicam, tako rekoč premagati smrt in jo izgnati onkraj našega obzorja, iluzijo, da smo odgovorni samo vsak sebi, in nikomur drugemu, iluzijo, da

pravzaprav niti nismo več biološka bitja, in da ni pomembno niti družinsko življenje, ne nadaljevanje vrste, ne pripadnost ali zavezanost kateri koli skupnosti itd. Ker seveda ni mogoče prikriti vsega, kar se dogaja okrog nas, nas skušajo preslepiti, da dogodki, ki nas nemalokrat do dna pretresejo (lakota v Afriki, genocidi, teroristični napadi, zločini, najrazličnejše zasvojenosti ...), nimajo nikakršne povezave s človekovo naravo in ne izhajajo iz vprašanj, ki si jih človek postavlja že zato, ker je pač človek, temveč so samo nekakšna naključja, napake v sistemu; torej zgolj neke konkretne nevarnosti brez posebnega ozadja, o katerem bi bilo potrebno razmišljati, spletati filozofske ali sociološke razlage ali mite ter iskati pojasnila na umetniški ravni, kot so na primer to počeli Shakespeare, Dostojevski, Joyce ali Michelangelo, Beethoven, Wagner, T. Mann, Goethe, Li Tai Po, Zoran Mušič ali Prešeren. Nosilci globalizacije nas hočejo prepričati, da je dovolj obesiti Sadama Huseina in ujeti Osamo Bin Ladna, ki bi si ga bilo potrebno celo izmisliti, če v resnici ne bi obstajal, da bi mu lahko pripisali krivdo za svetovni terorizem, pa bo vse v redu. Prepričujejo nas, da ni nobenega tehtnega razloga, nobene mitske ali dejanske psihološke podlage za razlike med nami, in da je vse skupaj, kar se dogaja, samo posledica zločinskih nakleпов nekaj posameznikov in posledica njihove oblastiželjnosti, ker se pač ne želijo podrediti viziji krasnega novega sveta, v katerem bomo lahko vsi enako kupovali in trošili, gojili in ohranjali svojo mladostnost, vzdrževali svojo potentnost in privlačnost; vendar pod enim pogojem, da bomo pridno in pokorno delali in se torej pustili spremeniti in obravnavati tudi kot kakovostni človeški vir. Vsa nevarnost, ki preti človeku kot posamezniku in vedno bolj abstraktnemu človeštvu, je v postavljanju vprašanj o smislu, vprašanj o tem, kaj in kakšne so naše resnične potrebe, in o tem, kaj smo, kam sodimo, kako nas določa naša smrtnost ipd. Z vidika globalizacije so torej najbolj nezaželena ravno vprašanja, ki jih v vsej zgodovini postavlja kultura, naj bo kot umetnost, filozofija ali kot znanost, seveda še posebej v obliki temeljnih znanosti, katerih namen je spoznati svet, in ne samo spodbujati industrijo oziroma služiti gospodarstvu. Za globalizacijo je zelo pomembno, da nas ni strah v pravem pomenu besede. Nič ni narobe, če se bojimo Bin Ladnovih bombašev, kajti ta strah nas sam po sebi žene v naročje nosilcev globalizacije, ker smo pripravljene sprejeti tudi omejitve človekovih pravic in svoboščin, domnevno potrebne zato, da lahko preprečijo dejavnost teh bombašev. Veliko nevarnejši za globalizacijo je tisti pravi strah, ki izhaja iz človekove narave same, torej

strah pred smrtjo, ki ga sicer človek od nekdanj presega tako, kot je globalizaciji tuje in neustrezno (gon po nadaljevanju vrste, pripadnost družini in drugim ožjim skupnostim, delovanje v korist skupnosti, mišljenje, iskanje filozofskih odgovorov ...), kajti ta strah sproža vprašanja, v luči katerih se koncept univerzalnega potrošništva in uporabe človeka kot zgolj človeškega vira izkaže kot za človeka povsem nedostojen in neogljen odgovor. Zato se bo navsezadnje izkazalo, da je kultura v klasičnem pomenu besede globalizaciji tako nevarna, da jo bodo nosilci globalizacije začeli smešiti, odvrčati ljudi od nje ter jo morda prej ko slej celo onemogočati in preganjati.

Z vsem tem se že nekaj časa in vedno pogosteje srečujemo tudi v Sloveniji, kajti tudi tod se vse bolj uveljavlja neoliberalni politični in gospodarski program kot edini zveličavni program, ki ustreza nareku nosilcev globalizacije, ki si z različnimi vzvodi prizadevajo vplivati tudi na Slovenijo (Mednarodni monetarni sklad, NATO, Svetovna trgovinska organizacija ...), in ni naključje, da v politični praksi Slovenija na nekaterih področjih bolj sledi navodilom ZDA kot dogovorjeni politiki EU, čeprav je članica EU, ki si sicer, tudi sama, vsaj nekoliko in zelo omledno še prizadeva za upor najskrajnejšim zahtevam globalizacije, zlasti zato, ker vidi v teh prizadevanjih nevarnost svetovne politične, gospodarske in kulturne hegemonije ZDA.

Vztrajanje na položajih klasične kulture in "evropskega", na tradiciji grške antike, vzhodne mistike (s krščanstvom vred) in razsvetljenstva utemeljenega razumevanja kulture in znotraj nje umetnosti potem pomeni vztrajanje pri temeljih evropske civilizacije, vključno z evropskim razumevanjem demokracije, pravic in svoboščin, verske strpnosti in sinergije med individualizmom (egoizmom) ter pripadnostjo skupnosti (altruizmom). Odpovedati se temu vztrajanju bi bilo najbrž z vidika evropskega razumevanja človeka in družbe ter kulture docela nesprejemljivo in nekako samouničevalno. To še tem bolj velja za pripadnike manjših jezikovnih in kulturnih skupnosti (narodov), ki jim pravzaprav samo evropski kulturni in civilizacijski model zagotavlja kakršno koli prihodnost.

Po drugi strani pa si že zaradi doslednosti velja postaviti vprašanje, ali ni globalizacija z vso svojo prakso, teorijo in ideologijo vred in glede na razvoj komunikacij, novih tehnologij ter prometa samo logična razvojna faza v političnem, gospodarskem in civilizacijskem ter kulturnem razvoju človeštva. To vprašanje smo si dolžni postaviti tudi glede na že omenjene pozitivne plati in prispevke globalizacije. In navsezadnje je tudi res, da se

je koncept globalizacije razvil znotraj evropske, pravzaprav evropsko-ameriške ali zahodne civilizacije, katere razvoj poteka povsem sklenjeno in dokaj premočrtno vse od časov humanizma in renesanse, kar je hkrati tudi čas odkritja Amerike. Tudi odgovor na to vprašanje je in more biti samo pozitiven. Bi se bilo pravzaprav potrebno sprijazniti z globalizacijo in jo nekritično sprejeti v vseh njenih razsežnostih in težnjah, ne glede na nostalgичno obžalovanje zatona klasične evropske kulture in jezikovne ter kulturne raznolikosti? Skoraj zagotovo ne. Zgodovinska izkušnja nas uči, da se znotraj evropske oziroma evropsko-ameriške civilizacije vedno znova rojevajo koncepti ter ideologije, ki temeljijo na predpostavki, da je prihodnost mogoče v celoti načrtovati in oblikovati po svoji volji in predstavi ter tej ideji v celoti podrediti vse bivajoče. In vedno znova se izkaže, da so takšni, po svoji naravi totalitarni koncepti prej ko slej obsojeni na poraz, da razvoj vedno znova prinese sintezo novega z že doseženim in da so vsi poskusi radikalnega preloma s tradicijo obsojeni na zelo travmatične polome.

To izkušnjo bi kazalo upoštevati tudi na ravni politične in kulturno-politične prakse v Sloveniji in se ne tako vztrajno in sadomazohistično poigravati s koncepti, za katere je že vnaprej jasno, da nimajo prihodnosti. Kajti če bodo koncepti uresničeni, bo to uresničenje razkrojilo slovensko skupnost, in to ne le kot nacionalno skupnost, temveč tudi kot kulturno, socialno in politično, če pa, kljub politični odločitvi zanje, ne bodo uspešno uresničeni, utegne to prinesiti vsaj precejšnje nazadovanje ter hud pretres na gospodarskem in socialnem področju. Če sploh kdo, imamo ravno v Sloveniji edinstveno priložnost, da se učimo ob izkušnjah drugih, vendar ne tako kot doslej, ko si za zgled tako enostransko vzamemo enkrat npr. samo Skandinavijo, drugič samo Slovaško, tretjič z nami docela neprimerljive ZDA itd.

Čas bi že bil, da se zavemo, da imamo zdaj res že nekaj časa slovensko državo in da se ni več mogoče izgovarjati na oblasti kjer koli drugje, naj bo na Dunaju ali v Beogradu; ne skušajmo torej mi sami iz Bruslja ali morda celo iz Washingtona narediti novega "Beograda". K temu pa sodi tudi to, da bi bilo res prav, da se začne tudi Ministrstvo za kulturo ukvarjati s kulturo v ožjem pomenu besede, in ne samo z mediji, in še to samo z vidika politične ustreznosti. Vtis, da sta v zadnjem času o prihodnosti slovenske kulture še največ znala povedati nekdanji minister za razvoj Damjan (ki je nedavno odstopil) in samozvani ideolog slovenskega neoliberalizma Mrkaić, je upravičen, vendar popolnoma neprimeren.